

3.5.4 KATEGORIÁLNÍ SOUVISLOSTI

Funkčně-strukturální popis litevštiny si především musí klást otázku, za jakých podmínek a za jakou cenu lze do jediné morfématické kategorie o společném modalitním schématu spojit schémata imperatívu a optatívu, jež jsme vyložili v 3.2.6. Nejspíše by to vypadalo tak, že imperatív s příznakem *-ki-* by obsluhoval mluvnické osoby (kromě 1.SG), optatív s příznaky *te-...-ie//-ai* zase mluvnickou neosobu — a v poznámce pod čarou by se dodalo, že v jistých zvláštních případech zasahuje tvar *-ki-* i do neosoby. Pokud jde o podmínky, musíme uznat, že tomu nic nebrání. Cena takového rozhodnutí spočívá v nedobré ostrosti schématu, jímž bychom celou kategorii pokrývali. V právě naznačeném spojení jsou tvary mluvnických osob stilově neutrální, ba málo zdvořilé, uvážíme-li širší možnosti textových prostředků (cf. *užėikit* ‘pojďte dál’ vs. *prāšom užėiiti* vs. ‘pojďte prosím dál’ vs. *ař neužėitumėte?* ‘nešli byste dál?’), zato tvar neosoby je stilově vysoký.

Můžeme se pokusit o nápravu tím, že imperatív spojíme nikoliv s optativem, nýbrž s indikativem o morfu *te-*. Takto upravené paradigma bude jistě stilově homogennější, leč vyvolá otázku po povaze děje: ve tvarech neosoby může stát jak prézens *te-pa-dār-o*; tak futurum *te-pa-dar-ỹ-s* ‘at’ udělá’,³⁰ ve tvarech osoby máme jen *pa-dar-ỹ-k*, *pa-dar-ỹ-ki-t*, etc. Navíc tvary *tepadāro//tepadarỹs* mají k sobě varianty *teguł padāro // teguł padarỹs*, od nichž lze přecházet ke všem mluvnickým osobám, včetně 1.SG, cf. *teguł ir aš tai padaraũ // padarỹsiu* ‘at’ to i já udělám’. Navržený pokus o opravu tedy nakonec způsobí rozvrat.

Předvedli jsme sématické potíže možných kategoriálních spojení osoby a neosoby, aniž bylo nutné otevírat tradiční otázku, zda vůbec lze v jediném schématu spojit «příkaz», vázaný na osobu, s «přáním», vázaným na neosobu. Domnívám se, že toto není závažná otázka jazykové sémantiky, a navrhuji obejít ji tím, že v abstraktním systému jazyka nazveme vyšetřovanou morfématickou kategorii úplně jinak – třeba «výzva» – a ve sféře sociálně-kulturních norem, jimiž se řídí interpretace konkrétních textů, popíšeme příkaz jako jisté zaměření na adresáta a přání jako jisté zaměření na původce výzvy. Při popisu jazykového systému je naopak velmi závažné, které morfémy zvolíme za definiční obor. My se budeme držet morfové struktury, tedy shod v plánu výrazovém. Uznáme derivační podokruh imperatívu, vázaný na morf *-ki-*, a derivát optatívu, vycházející z derivačního okruhu prezentního, což oboje patří do formální morfologie. Zato práci morf *te-//teguł* budeme vyšetřovat až v definičním oboru větných vzorců, což už je záležitost morfosyntaktická.³¹

3.6 Kondicionál. Heterogenost morfového schématu

Podokruh kondicionálu vytváří jediné VF. Soubor jeho specifických morfů je málo průhledný a značně proměnlivý. Lemmatický kmen infinitivní je rozšířen o **-t* palatalizované na *-č*, o *t-ū*, které se zapisuje *{-tu}*, a o *-t-um*; koncovky VF se vybírají ze schématu *-ė-*, někdy však chybí (bud’ vůbec, nebo v důsledku apokopy). Mnohoslabičné komplexy navíc podléhají vnitřní redukci (synkopě). Přehled specifických morfů podává tabulka na následující straně.

³⁰ Rozdíl není ve vidu, jemuž v litevštině podléhá pouze predikativ a participium, nýbrž v časovém odstupu “at’ udělá (bez upřesnění kdy, tedy i teď)” vs. “at’ udělá (někdy v budoucnosti)”.

³¹ V sousední lotyštině lze mnohé větné vzorce posdružovat do tak pravidelných útvarů, že se běžně uznávají za perifrastické mody slovesné. Zato lotyšský imperatív má derivační strukturu svých morfů tak heterogenní, že pokládám za vhodnější imperatív vůbec nezavádět a pouze upozornit na modalitní potenciál dotyčných tvarů.

3.6.1 Nejprve si uvědomíme, že všechny morfové komplexy začínají alveolární (dentální) explozivou /t/ nebo afrikátou /č/ téže artikulační řady. V tom se shodují s infinitivním sufiksem *-ti*. Na rozdíl od předchozích podokruhů nedochází v podokruhu kondicionálovém ke zvláštním interakcím finály infinitivního kmene s iniciálou specifického zakončení.

Schéma COND	singulár	plurál	duál
1. osoba	-č- <u>i</u> -au	-t-u(m- <u>è</u>)-me (-t-u(m- <u>è</u>)-mè-)	-t-u(m- <u>è</u>)-va (-t-u(m- <u>è</u>)-vo-)
2. osoba	-t-um-(<u>ei</u>) (-t-um-ei-)	-t-u(m- <u>è</u>)-te (-t-u(m- <u>è</u>)-tè-)	-t-u(m- <u>è</u>)-ta (-t-u(m- <u>è</u>)-to-)
neosoba		-t- <u>u</u>	

Zakončení si pro výklad rozdělíme do dvou skupin. V jedné bude morf 1.SG, ve druhé pak všechny ostatní. Těmi začneme. S výjimkou 1.SG lze totiž strukturu všech zakončení vyložit pomocí specifického sufiksu *-tum-*.

- V neosobě je holý specifický kmen zakončený sufiksem *-tum-*, jenž podlehl pravidelné proměně segmentů / $\check{V}$ n/ a / $\check{V}$ m/ v koncové poloze, sc. /-tum/ > /-tuN/ > /-tū/ $\equiv$ {-t $\check{u}$ } > [-tu.] . Jde o historický, tedy textově doložený proces, kdy se smíšená dvojhláskva s nasální sonorou mění v samohlásku nejprve nosovou, pak dlouhou a nakonec polodlouhou (přičemž délka /ū/ je distinktivní rys fonologický, kdežto polodélka [u.] fonetickou charakteristikou bez fonologické platnosti).

- V osobách 2.SG, PL & DU se na specifický sufik *-tum-* napojují koncovky ze schématu *-è-*. Plurálové i duálové exponenty těchto koncovek k sobě mají a v systému uplatňují zdložené alomorfy, singulárová koncovka je vždy dlouhá, totiž dvojhlásková. Zdloužené alomorfy PL a DU se vyskytují jedině před zvratným morfem, a ten se k nim shodně se zásadami podanými v 3.1.4 připojuje v podobě neslabičné, tedy *-s*. K singulárové koncovce *-ei* se zvratný morf připojuje v podobě slabičného *-si*. (Podoby, jež se uplatňují před zvratným morfem, podává tabulka schématu COND v kulatých závorkách.)

- Zakončení 2.SG, PL & DU jsou značně dlouhá, dvoj- až trojslabičná. Podléhají slabičné redukci. (Ta je v tabulce vyznačena špičatými závorkami, jimiž jinak, zde však ne, vyznačujeme uspořádané dvojice.) V případě 2.SG jde o apokopu, při níž mizí celá koncovka *-ei*.³² V případě PL & DU jde o synkopu, při níž se vypouští slabika *-mè-* nemající morfovou interpretaci. Výsledný tvar vypadá jako přímá adjunkce morfosyntaktického exponentu k morfu, jímž končí neosoba, což je analogické ke struktuře tvarů PL a DU imperativu.³³ Analogii ještě posiluje skutečnost, že synkopou zkrácená zakončení PL & DU se v COND vyskytují jak v základní poloze, tak před zvratným morfem, kde se uplatní zdložený alomorf exponentu. Zato ve 2.SG je apokopa před zvratným morfem vyloučena a uplatňuje se jedině *-tum-ei-si*.

³² Tronkace, o níž jsme mluvili u infinitivu či imperativu, se od apokopy liší tím, že odpadne pouze vokalický konec morfu, morf sám však v nějaké «osekané» podobě přežívá, cf. *bū-ti* > *bū-t*, *bū-ki* > *bū-k*. Při apokopě mizí celý morf. Tak tomu je i v případě koncovky *-ei*, před níž zůstává jen holý kmenotvorný sufik *-tum*.

³³ Polodélka [-tu.], jež běžně je alofonem za délku /-tū/, se zde hodnotí jako krátkost, sc. /-tū/.

- Rozsah užití redukovanych forem se ruzní. Ve 2.SG je apokopované zakončení *-tum* jediné usuální, kdežto tvar *-tumei* je příznakově archaizující. Synkopická podoba je běžná v 1.PL (snad i z důvodů eufonických, neboť se odstraňuje zdvojené *-mē-me*, případně *-mē-mē-s*), «výrazně řidší» (cituji z DLKG §940) v 2.PL, a v DU vzhledem k perifernosti a neusuálnosti tohoto číselného sématu vůbec nemá smysl poměřovat, čemu dává úsus přednost.

Všimněme si nakonec, že v důsledku apokopy se holý kmen uplatní dvakrát, sc. 2.SG *-tum* :: *-tū* NON-PERS, přičemž to, co diachronně jsou alomorfy, se synchronně přehodnotilo do různých morfů. Proces *-tum* > *-tū* už není aktuální, a jak jsme naznačili v předchozích dvou bodech při výkladu synkopy, samo {-tū} ≡ [-tū.], reinterpretované jako /-tū/, se stává východiskem vlastní, jinak vedené derivace příznakových osob.

3.6.2 Zakončení 1.SG *-čiau* lze interpretovat jako koncovku téhož schématu *-ĕ-*, jímž jsme vykládali koncovky všech ostatních mluvnických osob, cf. */-t-eu/ > /-č-ĭ-au/. Potíž je v tom, že segment *-č-* < *-t-* nelze morfonologicky spojit se sufiksem *-tum-*. Redukce */tu|m-ĭ-au/ > /t-ĭ-au/ je krajně podezřelá, neboť se při ní uvnitř slova nevpouští slabika, jak je pro synkopu jediné možné. Lépe je uznat, že v 1.SG se uplatňuje jiný sufix než v ostatních kongruenčních kategoriích.

- Vedle zakončení *-čiau*, jež je jediné spisovné, existuje dialektálně živě a historicky dobře doložené zakočení *-čia* (cf. LKA III: Nr.103; Kazlauskas 1963:385). Navrhujeme dívat se na *-čia* < /-t-ĭ-a/ jako na jiný kmenotvorný sufix, alternativní k *-tum*, a uznat, že již sám holý kmen s tímto specifickým rozšířením mohl sloužit v jisté příznakové osobě, k níž byl svou sémantikou obzvlášť disponován (tak jako holý imperativní sufix *-ki* obsluhuje osobu 2.SG, jež je k tomu sémanticky zvlášť disponována).³⁴ Podoba *-čiau* pak vznikne tím, že k sufiksu *-čia-* přistoupí charakteristický exponent *-u*. Segment *-iau*, který se touto cestou vytvoří, má tu systémově výhodnou vlastnost, že byt' i byl jiného původu, formálně se shoduje s koncovkami schématu *-ĕ-*, jež se uplatňují v ostatních osobách kondicionálu.

3.6.3 PANCHRONNÍ ROZHLÉDNUTÍ po kontinuu litevského jazyka nabízí mnoho dalších možností. Tak především je v 1.SG historicky doloženo «dis legomenon» *-tumbiau* (po jediném výskytu ve dvou textech z let 1566 a 1605). Přitom *-tumb-* se ve starých památkách běžně vyskytuje jako alomorf k *-tum-* a v neosobě podstupuje stejnou proměnu na *-tū*. Tvar *-tumbiau* svědčí o systémové potenci sufiksu *-tum(b)-* stát se základem celého paradigmatu. Z druhé strany je též doloženo zakončení 2.SG *-tai*, a to v dialektech, kde 1.SG má morf *-tau* (tedy jako *-čiau*, ale bez palatalizačního prvku). Vidíme, že i kmenotvorný sufix *-ta-*, který je možná variantou sufiksu *-čia-*, možná jeho alternativou, určitě se však liší od *-tum-*, může být základem derivace různých osob (přičemž doloženy jsou pouze 1.SG *-tau* a 2.SG *-tai*).³⁵ Nevíme proč, ale v různých systémech litevštiny, jak je dokládají různé její dialekty, se do jediného schématu formálních paradigmat spojily různé kmenotvorné sufisy, jež patrně měly různou sémantickou motivaci. Ještě jinou možnost pak v litevských dialektech představuje nekongruentní typ schématu COND, ve kterém jak neosoba, tak všechny osoby mají stejný tvar o holém kmenotvorném sufiksu *-tum//tū* (Kazlauskas 1968:389), jež, dodejme, v podobě *-tu* představuje právě spisovný model lotyšský.

³⁴ Historicko-vývojové souvislosti tohoto výkladu rozvádí autor (2001).

³⁵ Ve schématu je doplňuje NON-PERS *-tū* a PL & DU s přímou adjunkcí exponentů, sc. *-tūm(e)*, *-tūt(e)*, cf. Kazlauskas (1968:401).

3.7 *Praeteritum frequentatiuum. Neúplná slovo tvorba*

V podokruhu frekventatívním se odvozuje VF a P1, oboje způsobem, jaký známe z okruhu kmene préteritního. Podokruh charakterizuje kmenotvorný sufix *-dau-*, jenž se disimuluje na *-dav-*, opět jak to známe z kmene préteritního. I z těchto důvodů označujeme VF za *praeteritum frequentatiuum*, zkráceně frekventatív, což nám připadá vhodnější než často užívaný název *imperfectum*. Litevsky se mu říká *būtàsis dažnìnis laikas*, doslova «minulý čas častého děje». Schéma VF předvádí následující tabulka, strukturu P1 vysvětlíme vzápětí.

Schéma FREQ	singulár	plurál	duál
1. osoba	-dav-au	-dav-o-me (-dav-o-mě-)	-dav-o-va (-dav-o-vo-)
2. osoba	-dav-ai	-dav-o-te (-dav-o-tě-)	-dav-o-ta (-dav-o-to-)
neosoba	-dav-o		

3.7.1 Uvedené schéma VF se od předchozích, «modálních» kategorií (FUT, IMPER, COND) nápadně liší tím, že vůbec neobsahuje holý kmen se specifickým sufixem. Všechny tvary, včetně neosoby, mají úplné koncovky sestávající z konjugačně-paradigmatického formantu a z exponentu případné osoby. Dále je zvláštní, že charakteristický sufix *-dav-* lze morfolo- gicky interpretovat. Sestává z kmenotvorného rozšíření *-d-* a kmenotvorného sufixu *-au-*.

Vlastní koncovky VF: FREQ pocházejí ze schématu *-o-*, jež jako jediné dokáže v litev- štině obsluhovat jak PRAES, tak PRAET. Slovesa, která mají kmenotvorný sufix *-au-*, využívají schématu *-o-* pro préteritum, ba platí, že pro préteritum využívají právě jen schématu *-o-* (a prézens tvoří jediné schématem *-a-*). Sufix *-au-* se v préteritním kmeni všech sloves mění na *-av-*, aby mohl přijmout morf začínající samohláskou. Tak bychom v derivačním okruhu PRAET vysvětlili proměnu */-dau-/ > /-dav-/*.

Tvary P1: FREQ vycházejí z kmene *-us-* s alternativním zakončením *-e(s)*, což jsou všechno morfy používané právě v derivačním okruhu préteritním. Opět jde o morfy začínající na samohlásky, jež předpokládají souhláskové zakončení u kmene, k němuž se připínají. Komplexní podoby *-dav-us-*, případně *-dav-e(s)*, jež se v podokruhu frekventatívu vyskytují, bychom v derivačním okruhu préteritním opět vysvětlovali druhotnou proměnou, sc. */-dau-&-us-/ > /-dav-us-/*, */-dau-&-e(s)/ > /-dav-e(s)/*.

Nevidíme-li mezi FREQ a PRAET rozdíl v postavení koncovek a zakončení VF ani P1, musíme hned upozornit na nápadný rozdíl v prosodickém chování kmene. Zatímco kmenové */ě/, /ã/* se v PRAET pod přízvukem povinně dluží, FREQ – ve shodě s FUT, IMPER a COND – dlužení nepodléhá, cf. ‘stal se’ *tāp-o, tāp-ēs* vs. *tāp-dav-o, tāp-dav-ēs*, ‘z pohodlně’ *lēp-o, lēp-ēs* vs. *lēp-dav-o, lēp-dav-ēs*.

3.7.2 V předchozím oddíle jsme napsali, že v derivačním okruhu PRAET bychom specifický morf *-dav-* vysvětlili jako výsledek druhotné proměny morfu *-dau-*. V derivačním podokruhu FREQ ovšem nemusíme nic vysvětlovat: morf *-dav-* je danost, jaká k sobě nemá alternativu. Na frekventatívu je přitom zvláštní právě to, že – až na specifické dlužení kmenové slabiky

pod přízvukem – vypadá jako výsek jistého slovesa, výsek omezený na lemmatický kmen préteritní. Tvar *geīsdavo* ‘toužil (po čem)’ se formálně nijak neliší od tvaru *geidāvo* ‘prahl (po čem)’, a totéž platí pro všechny kongruenční osoby, cf. 1.SG *geīsdavau* ≈ *geidavau*, 1.PL *geīsdavome* ≈ *geidāvome*, etc., ba i pro příslušná participia, cf. MASC.SG *geīsdavēs* ≈ *geidāvēs*. Jak *geīsdavo*, tak *geidāvo* jsou přitom odvozeny od slovesa *geīdžia geīdē geīsti* ‘toužil’ a mají společný kořen *GeiD-*. Rozdíl je jedině v tom, že *geidāvo* patří do slovesné jednotky o lemmatickém trojkmení *geid-āu-j-a geid-āv-o geid-āu-ti*, kdežto *geīsdavo* k sobě žádné **geīs-d-au-j-a* ani **geīs-d-au-ti* nemá a odvozuje se jedině cestou /'geīd-&-ti/ > /'geīs-ti/ → /'geīs-dav-o/, /'geīs-dav-ēs/. Ještě zvláštnější je pak na frekventativu to, že oba jeho kmenotvorné segmenty jsou dobře motivovány sémanticky a uplatňují se v mnoha oblastech slovesné slovtvorby.

- Morf *-d-* je příznakem sloves odvozených od jiných sloves tak, aby se zvýraznila intenzita děje vyjadřovaného výchozím slovesem. Výchozí sloveso může být nejrůznějšího paradigmatického zařazení, druhotné je vždy typu ⟨-o-, -ě-, -y-ti⟩. Příznaková intenzita může být vágní, cf. *jó-j-a jó-j-o jó-ti* ‘jel na koni’ → *jó-d-o jó-d-ě jó-d-y-ti* ‘jezdil, vozil se na koni’, většinou se však specializuje jako uerbum effectivum, cf. *šāl-a šāl-o šāl-ti* ‘(z)mrzl’ → *šāl-d-o šāl-d-ě šāl-d-y-ti* ‘zmrazil’, *līj-a līj-o līj-ti* ‘pršelo’, “lilo se” → *līj-d-o līj-d-ě līj-d-y-ti* “vystavil na déšť”, aby se rozmočilo”, “roztavil kov, aby se dal odlévat”. Ve spojení s morfem *-in-* vytváří *-d-* uerba causativa se soustavným rysem “ne sám vykonal, ale zařídil, aby vykonal jiný”, cf. *dirb-a dirb-o dirb-ti* ‘pracoval’, “vykonával práci” → *dirb-d-in-a dirb-d-in-o dirb-d-in-ti* ‘dal udělat’, “zadal, uložil práci”, *siuņč-ia siuņt-ē siuņs-ti* ‘poslal’ → /'siuņt-&-d-in-/ > *siuņs-d-in-a siuņs-d-in-o siuņs-d-in-ti* ‘nechal poslat’, *kīl-a kīl-o kīl-ti* ‘pocházel odkud, měl kde svůj původ’ → *kīl-d-in-a kīl-d-in-o kīl-d-in-ti* ‘odvozoval, vykládal původ’, *špróg-st-a špróg-o špróg-ti* ‘pukl (člověk zlostí), vybuchla (nálož)’ → *špróg-d-in-a špróg-d-in-o špróg-d-in-ti* ‘vyhodil (stavbu) do povětří’, “způsobil, že co vybuchlo”.

- Morfem *-au-* se tvoří mnoho druhotných sloves odvozených od jmen a ta jsou vybavena sémantickým rysem “usilovně se zabýval (designátem)”, cf. *grīb-as* ‘houba’ → *gryb-āu-j-a gryb-āv-o gryb-āu-ti* ‘houbařil, sbíral houby’, *žuv-īs* ‘ryba’ → *žuv-āu-j-a žuv-āv-o žuv-āu-ti* ‘rybařil, chytal ryby’; speciálně pak “plnil roli (designátu)”, cf. *tarñ-as* ‘sluha’ → *tarn-āu-j-a tarn-āv-o tarn-āu-ti* ‘sloužil’, *karāl-ī-us* ‘král’ → *karāl-ī-āu-j-a karāl-ī-āv-o karāl-ī-āu-ti* ‘kraloval’. Od sloves se pak sufixem *-au-* odvozuji druhotná slovesa se sémantickým rysem “silně či opakovaně vykonával činnost (designátu)”; povětšinou přitom dochází ke změně intonace, případně i vokalizmu kořenové slabiky, často se objevují přídatná kmenotvorná rozšíření, cf. *rēk-ia rēk-ē rēk-ti* ‘vzkřikl, zakřičel’ → *rēk-au-j-a rēk-av-o rēk-au-ti* ‘křičival, často a hodně křičel’, *mēld-&-ia* > *mēldž-ia mēld-ē mēls-ti* < *mēld-&-ti* ‘prosil, modlil se’ → *mald-āu-j-a mald-āv-o mald-āu-ti* ‘neustále prosil, modlil se’, *žio-j-a žio-j-o žio-ti* ‘rozevřel ústa’ → *žio-v-au-j-a žio-v-av-o žio-v-au-ti* ‘zíval’, *veřk-ia veřk-ē veřk-ti* ‘plakal’ → *veřk-au-j-a veřk-av-o veřk-au-ti*, častěji však *virk-au-j-a virk-av-o virk-au-ti* ‘plakával, poplakával (ne nutně silně, ale opakovaně)’.

ZÁVĚR. Ve frekventativu se projevuje jak účinek *-d-*, “intenzita”, tak účinek *-au-*, “opakovanost”. Že se děj intenzivně opakoval v minulosti, nevychází z použitých kmenotvorných morfů (ty se uplatňují ve všech časech). Restrikce na minulý děj, sc. stav, kdy máme jakýsi pseudo-préteritní kmen bez přítomného a infinitivního protějšku, je systémovou daností, již nemůžeme vysvětlit a musíme prostě konstatovat (včetně toho, že se uplatňuje příznakový alomorf

-d-av- místo obecného *-d-au-*). Druhotná slovesa se sufixem *-au-* nejsou odvozena ke všem slovesům, nelze však předem stanovit žádná omezení na jejich odvoditelnost (pouze můžeme upozornit, že doprovodné morfologické jevy jako metatonie, ablaut, kmenová rozšíření jsou na překážku hojnějšímu odvozování). Frekventativy se sufixem *-dav-* se od obecných deverbativních iterativ a intensivů liší právě svou systémovou odvoditelností pro všechna slovesa.

Jistou vzájemnou dispozicí sémantických rysů “minulost” a “intensita & opakovanost” si můžeme uvědomit i v češtině. Vezměme záměrně slovesa nedomácího původu se sufixem *-uje -oval -ovat*. Ta jsou vidově obojetná (*analyzoval* je jak nedokonavé, tak dokonavé). Dokonavost se upřesňuje prefixem a ten není vždy použitelný (*zanalyzoval* je systémové, leč působí divně). Nedokonavost se dá upřesnit iterativním sufixem a ten se snáze uplatní v préteritu (*analyzoval*) než v přítentu (*analyzová- vá*). V českém préteritu lze dokonavě prohlásit, že matematik při své práci něco *zlogaritoval*, mnohé *poderivoval* a pořádně *si zaintegroval* a snadno to převedeme i do přítentu (síc! cf. 1.2.1 n.21): *zlogaritmuje*, *poderivuje* a *zaintegruje si*. Pokud takové úkony prováděl mnohokrát a rutinně, lze nedokonavě říct, že vždycky *logaritmo- vával*, *derivovával* a *integrovával* (snad i *zlogaritmovával* a *poderivovával*, ale už ne *zaintegrovával si*), sotva to však vyjádříme v přítentu (*logaritmovává? derivovává? integrovává?*).

3.8 *Predikativ, participia a nomina uerbalia, jež vycházejí z kmene infinitivního*

V oddíle 3.3 jsme vyložili, v čem spočívá morfonologická specifická vlastnost infinitivního kmene, a na závěr předvedli (3.3.3), že morfémy infinitiv, supinum a būdinys, jež historickovývo- vý indoevropský pohled vykládá jako pozůstatky jednoho širšího derivačního procesu, nelze pomocí platných systémových vztahů ani ve výrazovém ani v obsahovém plánu spojit do jedné společné kategorie. Zde se podíváme, jak si jsou navzájem morfonologicky blízké deriváty infinitivního kmene, jež patří do různých okruhů lexikálně-gramatických a jimž je negativně společné jen to, že nejsou uerbum finitum.

3.8.1 Především se od infinitivního kmene odvozuje predikativ s vidově příznakovou hodnotou “perfektivní”. Formálně lze jeho odvozování popsat tak, že se ve tvaru infinitivu nahradí specifický morf *-ti* specifickým morfem *-ta*, cf. *bū-ti* ‘být, vyskytovat se’ → *bū-ta* “došlo k výskytu”, *dirb-ti* ‘pracovat’ → *dirb-ta* “proběhla práce”. Vzhledem k tomu, že oba specifické sufixy začínají na stejnou souhlásku *t*, nedochází k žádným druhotným úpravám kmene.

Sufix *-ta* se shoduje se sufixem *-ti* v tom, že nikdy nenese přízvuk. Tím však prosodické shody mezi oběma tvary končí. Infinitiv nikdy nedlouží kmenové /ě/, /ǎ/, predikativ tak ve spisovné normě činí pravidelně; infinitiv nikdy nepřenáší svůj přízvuk na předkořenový úsek, predikativ to může činit. Máme proto *něš-ti* ‘nést (nosit)’, *rās-ti* ‘naléz(a)t’ vs. *něšta* “proběhl proces nošení”, *rāsta* “proběhl proces nalézání”; *ne-něš-ti*, *at-rās-ti* vs. *ně-neš-ta* “neproběhl proces nošení”, *āt-ras-ta* “došlo k objevení” (v predikativu se dluží /ě/, /ǎ/ pouze ve vlastním kmeni, nikoliv v předkořenových morfech).

Na předkořenový morf přenáší perfektivní predikativ svůj přízvuk vždy, když 1° infinitivní kmen nemá slabičný sufix a 2° kořenová slabika je neakútová. Je proto *ně-kalb-a-ma* “nedochází k mluvení” (PROC) vs. (PERF) *ne-kalb-ě-ta* “nedošlo k mluvení” (infinitivní kmen má oproti přítentnímu sufix *-ě-*), *su-praňt-a-ma* (PROC) “dochází k pochopení” vs. *sù-pras-ta* (PERF) “došlo k pochopení” (přítentní kmen má neslabičné rozšíření *-n-*, jež brání přesunu

přízvuku na předponu, infinitivní kmen, který toto rozšíření shodou okolností nenese, má kmenovou slabiku krátkou, tedy neakútovou).³⁶

3.8.2 Dále se od infinitivního kmene odvozuje deagentivní participium s vidovým příznakem perfektivity (P2: PERF). Formálně lze jeho odvozování popsat tak, že se ve tvaru infinitivu nahradí specifický morf *-ti* kmenotvorným rozšířením *-t-* a k takto upravenému kmene se přidávají deklinační koncovky MASC a FEM podle příslušných paradigmatických typů (upřesníme ve III. knize, zvláště v kapitole III/8), cf. *bū-ti* ‘být, vyskytovat se’ → *bū-t-ās-is*, *bū-t-ó-ji* ‘minulý, bývalý’, “poznámenaný tím, že byl, vyskytl se”, *dirb-ti* ‘pracovat’ → *dirb-t-as*, *dirb-t-à* “poznámenaný práci”, *už-dirb-ti* ‘práci získat’ → *už-dirb-t-as*, *už-dirb-t-à* “získaný práci”, nejčastěji ‘vydělaná’ mzda.

Už z uvedených příkladů je jasné, že perfektivní deagentivní participium se od infinitivu zásadně liší pohyblivostí přízvuku. Ten se může octnout jak na koncovce, tak na předponě (či jiném předkořenovém morfu). Celkovou charakteristiku pohybů přízvuku podáme až ve III. knize, poté co komplexně vyložíme prosodickou složku deklinace. Zatím můžeme pouze říci, že 1° k pohybu přízvuku od kmene ke koncovce dochází právě tehdy, když infinitivní kmen nemá slabičný sufix (zda přízvuk skutečně spočine na té které koncovce, pak záleží na její prosodické charakteristice), a 2° k pohybu přízvuku dopředu na předkořenový morf dochází právě tehdy, když je splněna podmínka (1°) a navíc je kmenová slabika neakútová. Dále se P2: PERF liší od INF tím, že kmenové /ě/, /ǎ/ se pod přízvukem dlouží, cf. *něš-ti* vs. *něš-t-as* ‘nošený’, *ràsti* vs. *rās-t-as* ‘nalezený’.³⁷

Stejně jako v oddíle 3.2.4 uzavřeme poznámkou, že *t*-predikativ sice lze v diachronním indoeuropeistickém pohledu interpretovat jako neutrum *t*-participia zakončené thematickým vokálem bez jiných přídatných morfů, nicméně v synchronním systému litevštiny, ba v panchronním zaběru přes celou historicky doloženou litevštinu pro takovou interpretaci není místo. Na morfématické rovině musíme proto predikativ od participia coby neslučitelné sématické kategorie důsledně oddělovat. Zato na rovině morfonologické je nutné uznat, že *t*-predikativ a *t*-participium jsou úzce spojeny jak ve své fonématické stavbě, tak v prosodických charakteristikách. Že predikativní morf *-ta* nikdy nenese přízvuk, lze vysvětlit i tím, že jeho slabika přízvuk od kmene nabízený nepřijímá a sama jej na sebe z kmene nepřetahuje, v čemž se prosodicky dokonale shoduje s morfem *-t-as* ve funkci N.SG MASC a maximálně rozchází s morfem *-t-a* ve funkci N.SG FEM.

³⁶ Toto je stav podle spisovné normy. Již v části 2.4.4 jsme upozornili, že existují alternativní systémy (dialekty) litevštiny, které v tomto bodě více dbají na konformitu s infinitivním kmene, takže se v nich kmenové /ě/, /ǎ/ pod přízvukem nedlouží a přízvuk nepřesouvá na předkořenové morfy. Uplatňují se tam tudíž tvary jako *pa-iñ-ta* “stalo se, že někdo uchopil”, *iš-mès-ta* “stalo se, že někdo vyhodil” (cf. Senn 1929:229). Touto poznámkou chceme upozornit na to, že spisovný systém není jediný nutný; nic to však nemění na skutečnosti, že spisovný systém je právě takový, jaký je, a vyznačuje se výraznou diskrepancí mezi morfonologickou povahou infinitivu a predikativu.

³⁷ Opět je pravda, že existují dialektální systémy, kde se participia chovají prosodicky jinak. Nemusí se pod přízvukem dloužit kmenové /ě/, /ǎ/, nemusí se přesouvat přízvuk na předkořenové morfy, nicméně k jistému pohybu přízvuku od kmene ke koncovkám dochází i tam, byť za přísnějších podmínek (nestačí absence kmenového suffixu, kmenová slabika musí být neakútová, cf. Senn 1966:§236).

3.8.3 Ke kmenotvornému rozšíření *-t-*, jímž se tvoří deagentivní participium perfektivní, lze přidat ještě specifický sufix *-in-*, čímž vznikne derivát, který syntakticky vystupuje čistě jako adjektivum, nicméně je odvoditelný pro každé sloveso a jednotně nese jasný sémantický rys. Tradičně se mu říká participium necessitatis, my jsme jej v části 1.3.3 označili za participium P3. Přijímá stejné deklinační koncovky jako P2. I participium P3 se vyznačuje pohyblivostí přízvuku, leč pouze přesouváním přízvuku z kmene na koncovku (zda přízvuk na koncovce skutečně spočine, záleží na její prosodické charakteristice, totiž na její schopnosti kmenem nabízený přízvuk přijmout). Předkořenovým morfům kmen svůj přízvuk nenabízí a kmenové /ě/, /ã/ se pod přízvukem nedlouží. Máme tedy *něš-a něš-ě něš-ti* ‘nesl’ → *něš-tin-as* (N.SG MASC), *neš-tin-à* (N.SG FEM) ‘k nošení’, *àt-neš-a àt-neš-ě at-něš-ti* ‘donesl’ → *at-něš-tin-as* (N.SG MASC), *at-neš-tin-à* (N.SG FEM) ‘k donesení’, *kās-a kās-ě kās-ti* ‘kopal’ → *kās-tin-as* (N.SG MASC), *kas-tin-à* (N.SG FEM) ‘ke kopání’, *ůž-kas-a ůž-kas-ě ůž-kās-ti* ‘zakopal’ → *ůž-kās-tin-as* (N.SG MASC), *ůž-kas-tin-à* (N.SG FEM) ‘k zakopání’.

Kmen nabízí svůj přízvuk koncovce právě tehdy, když sám neobsahuje kmenotvorný sufix. Jde tedy znovu o podmínku (1°) z předchozích dvou částí. Podmínka (2°), jež se týkala přesouvání kmenového přízvuku na předkořenové morfy, se zde neuplatní. Prosodické chování P3 se sice ve spisovném jazyce liší od chování P2 a predikativu, nicméně shoduje se s alternativami, jež jsme předvedli v poznámkách 36 a 37.

Za specifický sufix *-t-in-* lze přidat ještě koncovkové soubory jiných deklinačních paradigmat. Vzniknou tak slovesné deriváty ad hoc, jež už nelze utvořit k libovolnému slovesu, cf. *dirb-ti* ‘pracovat’ → *dirb-tin-as* ‘k udělání’ vs. *dirb-tin-is* ‘umělý’ (oproti přirozenému). Po stránce prosodické se i zde uplatňuje podmínka (1°): přízvuk se pohybuje právě tehdy, když infinitivní kmen nemá slabičný sufix. Z nesufigovaného infinitivního kmene se přízvuk přenáší na morf *-tin-* (a z něho může být přetažen na koncovku, pokud ta tuto specifickou aktivitu vyvíjí). Na předkořenové morfy se přízvuk z kmene nepřesouvá: má-li kmen slabičný sufix, je jeho přízvuk nepohyblivý v důsledku této skutečnosti, a nemá-li jej, přesouvá svůj přízvuk přednostně na morf *-tin-*.

K participiu P3 jakožto syntaktickému adjektivu lze dodat zvláštní predikativ, jde však již o predikativ adjektivní, nikoliv slovesné povahy. Přízvuk v tomto predikativu spočívá na stejné slabice, na které leží v odpovídajícím tvaru N.SG MASC. K adjektivům ad hoc, zakončeným na *-tin-is*, se predikativy netvoří (souvisí to s lexikální sémantikou derivátů o deklinačně paradigmatickém zařazení *-is*).

Za alternativu ke komplexu *-tin-* lze považovat i komplex *-to-j-* (segment *-j-* vzniká konsonantizací palatalizačního prvku *-j-*, který se zde coby součást koncovky ocitá mezi dvěma samohláskami, cf. III/3.2). Jím se tvoří podstatná jména činitelská, a to právě od sloves, jejichž infinitivní kmen obsahuje slabičný sufix, e.g. *mók-o mók-ě mók-y-ti* ‘učil’ → *mók-y-to-j-as* ‘učitel’, cf. 3.2.7. Tyto deriváty mají přízvuk nepohyblivý, což znovu lze vysvětlit podmínkou (1°): odvozují se právě od infinitivních kmenů sufigovaných.

3.8.4 Nakonec se od infinitivního kmene odvozuje tzv. participium contemporāle, jež jsme v 1.3.3 očíslovali P1½. Na rozdíl od předchozích začíná jeho specifický sufix alveolární explozívnou znělou, sc. *-d-am-*. To sice vede na jinou znělostní spodobu, než jakou vyvolával infinitivní sufix *-ti*, predikativní *-ta*, etc., k žádným dalším fonématickým úpravám však nedochází. Za sufix *-dam-* se napojují koncovky stejného paradigmatického zařazení jako v případě P2 (PERF, ale též PROC), a to koncovky nominativní. U samotného P1½ však o pádu ne-

lze mluvit: nesklouňuje se, vyskytuje se jedině v predikátu a tam vyjadřuje kongruenci s podmětem v rodě a čísle. V prosodických charakteristikách se P1½ naprosto shoduje s P3: kmen nabízí svůj přízvuk pouze koncovkám, na předkořenové morfy jej nikdy nepřesouvá a kmenové /ě/, /ã/ se pod přízvukem nedlouží. Máme tedy *něš-a něš-ě něš-ti* 'nesl' → *něš-dam-as* (MASC.SG), *neš-dam-à* (FEM.SG) 'nesa', *àt-něš-a àt-něš-ě at-něš-ti* 'donesl' → *at-něš-dam-as* (MASC.SG), *at-neš-dam-à* (FEM.SG) 'donášeje', *kās-a kās-ě kās-ti* 'kopal' → *kās-dam-as* (MASC.SG), *kas-dam-à* (FEM.SG) 'kopaje', *už-kas-a už-kas-ě už-kās-ti* 'zakopal' → *už-kās-dam-as* (MASC.SG), *už-kas-dam-à* (FEM.SG) 'zakopávaje'. A znovu se uplatňuje podmínka (1°): přízvuk se přenáší z kmene na koncovku právě tehdy, když kmen nemá slabičný sufix, cf. *mók-o mók-ě mók-y-ti* 'učil' → *mók-y-dam-as*, *mók-y-dam-a* 'uče, učic'. Zda přízvuk skutečně na koncovce spočine, záleží na její prosodické charakteristice (jak vidíme z rozdílů mezi MASC.SG a FEM.SG).

3.8.5 ZÁVĚR. Podokruh «neslovesných» derivátů infinitivního kmene je po stránce morfolo-
gické fonématicky značně homogenní, prosodematicky značně heterogenní. Spisovná norma
nesourodost prosodických rysů ještě podtrhuje. I když však odhlédneme od hlavní prosodické
diskrepance, již spisovný systém vytváří (jde o zvláštnosti prosodického chování *t*-predikativu
a *t*-participií), pořád však v okruhu «neslovesných» derivátů jistá pohyblivost přízvuku zůsta-
ne coby nápadná odchylka od podokruhů «slovesných» (FUT, IMPER, COND, FREQ). Nevidíme
oprávnění pohlížet na soubor morfémů INF, SUP, BŮD jako na něco jednotného, protože vo-
kalické segmenty jejich specifických sufixů nelze interpretovat jako koncovky z nějakého sy-
stémově paradigmatického souboru. Zato v souhrnu tvarů P2: PERF i PRAET: PERF přinejmen-
ším morfonologickou jednotu vidíme, a to jak v paradigmatických souborech koncovek, tak
v prosodematické struktuře kmenů.

ZÁVĚR 3. KAPITOLY. Hlavní morfématické kategorie litevského VF ponecháváme bez defini-
tivního rozdělení v pojmech modálně-temporálních, jež jsme zavedli v I/1.2.2. Držíme se
zásady, že kategorie způsobu je nadřazena kategorii času, ba že čas upřesňujeme jedině
uvnitř jednotlivých způsobových kategorií a vůbec neuvažujeme o čase «nadkategoriálním».
Uznáváme nepříznačkový modus INDICATIVVS a jasně příznakové mody IMPERATIVVS a CON-
DITIONALIS. Oba příznakové mody jsou bez vnitřního temporálního dělení, pouze INDICATI-
VVS rozlišuje uvnitř (TEMPVS) PRAESENS :: PRAETERITVM. Stranou tohoto primárně modální-
ho vymezení stojí ambivalentní kategorie FVTVRVM a PRAETERITVM FREQUENTATIVVM. V té-
to kapitole jsme jasné slovesné časy nepříznačkového způsobu vyložili jako hlavní představi-
tele velkých derivačních okruhů, jež vycházejí z lemmatických kmenů přítomného a préterit-
ního, a všechny ostatní kategorie jako derivační podokruhy lemmatického kmene infinitivní-
ho. Kategorie čistě modální, tedy IMPER a COND, přitom odvozují jedině VF, kategorie způso-
bově-časově ambivalentní tvoří ve svých derivačních podokruzích ještě agentivní participium
(P1). A právě P1, jež na rozdíl od VF nestojí v opozici s případy jasně modálními, nabízí
širší časovou škálu FREQ :: PRAET :: PRAES :: FVT (všechna čtyři agentivní participia jsou
přitom odvozena od stejných kmenů jako příslušné VF). Deagentivní participium (P2) ani pre-
dikativ (PRAED), jenž je s ním po stránce derivační úzce svázán, žádnou časovou škálu nevy-
tvářejí a drží se pouze vidové opozice (ASPECTVS) PROCESSVALIS :: PERFECTIVVS, s níž kore-
luje P1 omezené na své dva prostřední členy PRAES :: PRAET. Perfektivní deagentivní partici-

pium se však neodvozuje od lemmatického kmene préterita, jak to činí jeho agentivní protějšek, nýbrž zakládá vlastní derivační podokruh lemmatického kmene infinitivního. Zmíněný podokruh se vyznačuje zvláštním prosodickým chováním, jež nesdílí žádný z podokruhů utvářejících VF. Zvláštní složení onoho podokruhu ještě zdůrazňuje skutečnost, že do něho patří i jistá varianta agentivního participia procesuálního (P1½). Takto lze shrnout korelaci okruhů lexikálně-gramatických, jež jsme zavedli v 1.3, a okruhů derivačních, zavedených v 3.2. Kromě toho existují deriváty, jež jsou zapojeny do pouze nesoustavných opozic (OPTATIVVS; P3 quasi participium necessitātis), nejsou dostatečně produktivní (P3' quasi participium futūrī passiū), či představují přímo lexikální výstřednosti (quasi participium colligēns, cf. 3.2.8).